

АНДРІЙЧЕНКО Ю. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛІНГВІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЕСТЕТИЧНОГО СПРИЙНЯТТЯ ТЕКСТУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Статтю присвячено аналізу естетичного сприйняття тексту художнього твору. Поняття “текст” набуло в останні роки чималої популярності в різноманітних наукових колах. Увага до проблем естетичного сприйняття тексту художнього твору спостерігалася задовго до їх виділення у самостійні філологічні дисципліни. Виникнення теорії аналізу художнього тексту пов’язане з потребою глибшого, ніж на рівні сприйняття, вивчення пам’яток словесного мистецтва.

Ключові слова: гендер, текст, стереотип, комунікація.

Статья посвящена анализу эстетического восприятия текста художественного произведения. Понятие “текст” получило в последние годы широкую популярность в разнообразных научных кругах. Внимание к проблемам эстетического восприятия текста художественного произведения наблюдалось задолго до его выделения в самостоятельные филологические дисциплины. Появление теории анализа художественного текста связано с необходимостью более глубокого, чем на уровне восприятия, исследования памятников словесного искусства.

Ключевые слова: гендер, текст, стереотип, коммуникация.

The article is devoted the analysis of aesthetic perception of text of artistic work. A concept “text” got the last years a mass appeal in various scientific circles. Attention to the problems of aesthetic perception of text of artistic work was observed long before his selection in independent philological disciplines. Appearance of theory of analysis of artistic text is related to the necessity more deep, than at the level of perception, research of reminders of literary text.

Key words: gender, text, stereotype, communication.

Метою статті є розкриття поняття тексту, його ознак та якостей, а також аналіз і систематизація вітчизняних та зарубіжних досліджень процесу естетичного сприйняття, розглянути теоретико-методологічні засади аналізу феномену сприймання літературного тексту, а саме рецептивної естетики, аналітичної, герменевтичної традиції та їхнє відображення у вітчизняних та іспаномовних дослідженнях.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю визначення функціонально-семантичних параметрів естетично значущих лексем у текстах художніх творів та дослідження актуалізації семантики лексичних одиниць у складі певних

мікросистем – образних полів, що відображають образний світогляд автора в сучасних іспаномовних творах.

Об'єктом дослідження є іспаномовні тексти художніх творів латиноамериканських авторів.

Предметом дослідження є естетичний потенціал в іспаномовних текстах художніх творів.

До середини ХХ століття дослідники концентрували свою увагу на вивченні лише двох компонентів текстів художніх творів: саме твір і його автор. Але настав час, коли ресурси дослідження, які ґрунтувалися на дескриптивних засадах, вичерпалися. Виникла необхідність пошуку нових альтернатив, які б запропонували більш інтерпретаційний і динамічний підхід. На сьогоднішній день відомо, що художній твір позиціонується як мистецтво лише до моменту його сприйняття адресатом, який, в свою чергу, зі своїми уподобаннями і смаками визначає розвиток літературної діяльності в цілому. Теорія сприйняття *замкнула* комунікативне коло, додаючи елемент, який був необхідний для завершення цього процесу. Тому, дослідники спрямовували свої зусилля на вирішення цієї проблеми: прибічники російського постформалізму, під керівництвом М. М. Бахтіна, критикували обмеження своїх попередників і запропонували нове вивчення текстів художніх творів, додав до нього соціолінгвістичний аспект: аналіз соціальних, релігійних, етичних проблем, які виникають при створенні твору. М. М. Бахтін запропонував вважати літературну естетику соціальним діалогом, в якому нарративний склад тексту сприймався б в трьох аспектах:

- 1) контекстуального, де містяться думки та ідеологія, які виражаються в творі;
- 2) етичного, в якому надаються характеристики персонажів;
- 3) естетичного, де співіснують історичні і соціальні відтінки [1].

Ю. М. Лотман розширює цю тему, додаючи теорію про два коди, які існують в природі художнього тексту: базова лінгвістична система, що є кодом мови і екстралінгвістичний літературний код, який знаходиться у щільному зв'язку з ідеологією і різноманітними культурними нормами. За допомогою їхньої комбінації виникає полісемія, яка пропонує таку можливість, в якій текст отримує різні трактування. Ю. М. Лотман зазначає, що інтерпретація це –

зближення, гра відтінків, в якій повинні оцінюватись різні перспективи наближення адресата до твору [2: 437–510]. Акоста Гомес та інші дослідники мають ту саму точку зору стосовно того, що теорія сприйняття тексту ґрунтується на соціологічному аспекті [3; 4]. Частина з своїх концептів вчені узяли з філософської герменевтики Ганса-Георга Гадамера. Розгляньмо кожен з них.

Соціологічні дослідження літературного тексту аналізують відношення літератури з суспільством, яке її створило. Вони вивчають ефект, який спричинив твір, на адресата і також пояснюють рівень знання і відношення сприйняття або, навпаки, відмови адресатів, враховуючи їхнє соціальне середовище. Також потрібно враховувати важливість впливу певних соціальних груп в момент створення твору. Цей момент перетворюється в фундаментальний для того, щоб визначити реакції автора; потрібно відштовхуватись від того, що він в своїй творчій діяльності не діє незалежно, а згідно зі стимулами і сигналами, які йому надає адресат, або соціальна група. Л. Л. Шукінг ще у 1933 році в своїй статті *Естетичний смак* відкидав ідею про те, що автор – це єдиний елемент, який залучений до створення тексту і запропонував визначити різницю естетичних уподобань. Створення твору, на думку вченого, є соціальним і комбінаційним феноменом, який створено як під ідеологічним так і під матеріальним впливом. Створення твору є соціальним, тому що щільно пов'язане з адресатом і комбінаційним оскільки варіюється в залежності від часу і місця. Дослідник зазначав, що кожна соціальна група має свої особисті смаки і уподобання, елементи, які автор свідомо або несвідомо має на увазі під час написання твору. Фактори, які визначають створення естетичного уподобання це – пропаганда, літературна критика.

В 1960 році Ганс-Георг Гадамер опублікував своє дослідження “Правда і метод”, яке через декілька років стало відправною точкою теорії сприйняття. В своїй статті “Історія сприйняття як герменевтичний принцип” Ганс-Георг Гадамер, враховуючи набутки Хайдеггера стосовно кола розуміння і суб’єктивізму інтерпретації для того, щоб пояснити, що в літературі ми здійснюємо процес, в якому беруть участь елементи, які перешкоджають об’єктивізації значення тексту; і ці елементи мають

назву стереотипів. Вчений визначає, що стереотип – це оцінювання, яке може бути позитивним, допомагає наблизитись до об'єкту, який здається невідомим. Наступним кроком в процесі інтерпретації є підтвердження *законності* стереотипу: в кінці стереотипи стають реальними, якщо все ще, знаходячись в суб'єктивній позиції, їхнє походження відповідає інтерсуб'єктивній історичній ситуації, яка його виправдовує і надає *чинності* [5:122]. Якщо ж інтерсуб'єктивна історична ситуація не надає йому чинності, такий стереотип вважається *штучним*.

Руперт Браун також надає стереотипові подібне негативне визначення, підкреслюючи, що він є об'єднанням фальшивих, штучних, ірраціональних помилок [6:98].

Читаючи текст минулих часів, адресат одразу ж відчуває певну темпоральну дистанцію між собою і автором, який пропонує йому більш широку перспективу літературного об'єкту, і оскільки не є можливим опинитися в минулому, за допомогою інтерпретації адресат відтворює картину того часу, про який йдеться в тексті, враховуючи не лише історичний бік твору, але й всі ефекти, які він спричинив з моменту своєї появи.

Ханс Роберт Хаусс зробив спробу відновити традиційні літературні підходи у вивів тези, які містять принципи підтвердження теорії і естетики сприйняття тексту: адресат повинен відтворити історизм твору, ґрунтуючись на минулому досвіді інших прочитань і зменшити стереотипи історичного об'єктивізму, які визначають літературний текст як елемент універсальної цінності:

- 1) стає можливим зрозуміти прагматичний ефект від твору відповідно від очікувань адресата, які базуються на
 - а) минулому досвіді від літературного жанру в цілому;
 - б) минулому досвіді від читання інших творів;
 - в) контрасті між поетичною і розмовною мовою;
- 2) спектр очікувань зазнає змін з моменту нових читань, тому відмова або сприйняття того або іншого тексту залежить від ситуації і очікувань, в яких здійснюється інтерпретація;
- 3) адресат може відтворити свої образи минулого, шляхом запитань, на які відповідає безпосередньо сам текст, і тим самим відтворити реакцію читачів тієї епохи на твір;

- 4) різноманітні звертання до твору нам дозволяють зрозуміти його краще, як за формою, так і за сенсом;
- 5) Історичний літературний підхід може зазнати змін, додаючи до традиційно вживаного діахронічного елемента (через час), синхронічні відрізки (в певний специфічний момент), які дозволяють зрозуміти літературні структурні зміни в момент написання твору;
- 6) соціальна функція літератури проявляється лише тоді, коли досвід адресата співпадає з його очікуваннями і це має своє відображення в його поглядах на життя;

До процесу сприйняття залучено два елементи: сприйняття тексту, і сприйняття адресата. Це діалогічний процес, в якому текст впливає на читача, якщо для останнього цей момент є сприятливим для його розуміння. Теорія сприйняття пропонує інтерпретаційну модель, відому як модель запитання і відповіді. В 1975 році Х. Р. Хаусс розширює свою ідею очікувань, в якій демонструє плюралізм сприйнятів тексту і надає пояснення, чому в певний історичний момент надається перевага одним текстам художніх творів і ігноруються інші. Відстань *простір-час* між автором і читачем викликає напруження, яке веде до різного сприйняття тексту [7:59–71].

Вольфганг Ісер концентрує свою увагу саме на ефектах, які спричиняє текст на адресата. Вчений вважає, що для розуміння певних механізмів читання тексту, потрібно знати здатність адресата, яку в більшому або меншому ступені враховує адресант, створюючи свій твір. Вольфганг Ісер розмежовує *імпліцитного читача*, якого бере до уваги автор в процесі написання свого твору і *реального читача*, який встановлює контакт з текстом. Реальний читач зіштовхується з кодом цінностей, запропонованим автором, порівнює його зі своїм, зазнаючи певні трансформації. Незалежність тексту є одним з концептів, які досліджує Вольфганг Ісер в своїй теорії. На думку вченого, текст пропонує множинність можливостей, оскільки їхнє значення є *пустим*, і саме читач повинен наповнити його відповідно до свого досвіду; тому кожне читання є різним креативним актом. Ступінь нескінченності в літературній прозі, а мабуть, в усій літературі, – це найважливіший елемент, який поєднує текст і адресата [8:35]. Дослідник аналізує

акт читання з перспективи процесу комунікації і досліджує зв'язок *автор-читач*.

Якщо літературне сприйняття здійснюється успішно, то автор ґрунтується на позитивній реакції реального читача у підтвердженні того факту, що реальний читач співпадає з імпліцитним. І навпаки, якщо сприйняття не є успішним, то зв'язок між двома типами читачів відсутній, і автор має можливість змінити свій твір на іншу концепцію, яка буде сприйнята імпліцитним читачем. Умберто Еко в своїй теорії пояснює яким чином читач діє у тексті. Ґрунтуючись на концепції Ісера стосовно імпліцитного читача, Умберто Еко каже про *читача-модель* і *приховані текстуальні елементи*. Вчений вважає, що автор залишає порожні місця тому, що текст – це *повільний* механізм, що підживлюється відчуттями, які виражає читач і залежить від естетичного сенсу, де інтерпретаційна ініціатива залишається за автором [9:78].

Перспективи дослідження. Безперечним є той факт, що для розуміння літературного процесу необхідно проаналізувати всі його компоненти. Для цього залучаються методи дескриптивного характеру з суміжних дисциплін: психометричні і соціометричні методи емпіричного дослідження. Тому, перспективи подальшого дослідження вважаємо в поглибленні методологічного аналізу нез'ясованих моментів дослідження естетичного впливу тексту художнього твору на адресата.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Собрание сочинений : в 7 т. / Михаил Михайлович Бахтин. – М. : Русские словари, 1996. – Т. 5 : Проблема речевых жанров. – С. 159–206.
2. Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста / Юрий Михайлович Лотман. – М. : Искусство-СПб, 1996. – 848 с.
3. Gómez Redondo F. La crítica literaria del siglo XX / Redondo Fernando Gomez. – Madrid : Editorial EDAF, 2006. – 142 p.
4. Acosta Gómez L. El lector y la obra. Teoría de la recepción literaria / Acosta Gómez Luis. – Madrid : Ed. Gredos, 1999. – 235 p.
5. Gadamer H.-G. Verdad y Método! / Hans-George Gadamer. – Madrid : Ediciones Sigüeme, 2005. – 250 p.
6. Brown R. Prejudice: Its Social Psychology / Roupert Brown. – Galliard by Spi Blackwell Publisher Services, Pondicherry, India, 2010. – 345 p.
7. Jauss H. R. Cambio de paradigma en la ciencia literaria. Compilado por Dietrich Rail en En busca del texto: teoría de la recepción literaria / Hans Robert Jauss. – México : UNAM, 1993. – P. 59–71.
8. Iser W. La estructura apelativa de los textos / Wolfgang Iser. – México : Bicentenario, 2004. – 118 p.
9. Eco U. Signo / Umberto Eco. – Barcelona : Editorial Labor, 1988. – 209 p.
10. Escarpit R. Sociology of Literature / Robert Escarpit. – [2-nd ed.]. – L. : Frank Cass & Co, 2001. – 132 p.